

NIHILISMUL DISPERĂRII ÎN CONCEPȚIA LUI SØREN KIERKEGAARD

Autor: Daniel Valentin Mioc | 28 august 2024

Apropierea lui Kierkegaard de fenomenul nihilist din timpul său vine cu anumite obstacole. În primul rând, filosoful danez nu menționează explicit nihilismul, ci mai degrabă realizează o fenomenologie a sa. În al doilea rând, putem observa caracterul ironic cu care se prezintă în fața cititorului. *Disperarea*, după cum vom vedea, ocupă un loc central în filosofia existențialistă a lui Kierkegaard, datorită faptului că aceasta pleacă dinspre definiția sinelui, deci dinspre modul de a exista.

Kierkegaard vorbește despre *disperare* în lucrarea *Boală de moarte* unde găsim o fenomenologie a disperării și felul în care Kierkegaard definește natura umană. Pentru Kierkegaard, omul este în primul rând o sinteză între infinitate și finitudine, între temporalitate și eternitate, între libertate și necesitate (Kierkegaard, 1999, p. 53). Totodată, omul (care prin propria autenticitate devine sine) este raportarea la momentele sintezelor, este o activitate pe care sinele ca act le produce. Sinele, pentru Kierkegaard, corespunde cu o activitate, o devenire constantă. Ceea ce numim „eu” nu este considerat un subiect definit, ci o devenire constantă a „eului”. Devenirea constantă se referă la momentele sintezelor, care reprezintă diferite dimensiuni ale omului în care acesta parcurge un drum de autodefinire. Kierkegaard le organizează în perechi din motiv dialectic, dar și pentru că, adesea, folosește stilul ironic pentru a conduce cititorul către un răspuns subiectiv. În aparență, perechile identificate sunt opuse, dar, de fapt, ele sunt dependente una de alta. Dacă posibilitatea ca sferă umană se traduce și prin libertate, atunci libertatea trebuie să existe ca necesitate. Miza în aceste momente ale sintezei și considerarea lor ca perechi existențiale este tocmai în sinteza lor, în consecința faptului că acestea sunt prezente în mod echilibrat. Disperarea reprezintă o tensiune în raport, un raport pus incorect, o greșeală de raportare la unul dintre momentele sintezei. Kierkegaard consideră că posibilitatea omului de a *dispera* este benefică, în sensul că oferă omului măreția sa verticală spre actualizarea spirituală de care animalele obișnuite nu dispun, dar, în același timp, poate fi trecută cu vederea din cauza subtilității acesteia. Forma principală de *disperare* este raportul pus într-unul dintre momente: „În ipostaza sa primară, *disperarea* apare ca *disperarea* de a nu fi

conștient de existența propriului sine (sau mai precis, de a nu fi conștient de sarcina de a deveni sine); altfel spus, individul ignoră unul din momentele sintezei, ratându-și posibilitatea de a deveni sine.” (Diaconu, 1996, p. 133).

Prima categorie, raportul *finit-infinit*, are în vedere infinitizarea eului și coborârea acestuia în finit, însă *disperarea* survine din cauza absenței echilibrului dintre cele două. Astfel, apar formele de „*disperare în infinit*” și „*disperare în finit*”. *Disperarea în infinit* presupune refuzul coborârii în concret și este specifică romantismului; aceasta are în vedere evadarea din realitate prin *imaginație*, care este agentul infinitizării în general (Diaconu, 1996, p. 134.). Kierkegaard recunoaște aportul romantismului în exprimarea și explorarea dimensiunilor profunde ale experienței umane, precum pasiunea, libertatea și căutarea sensului existențial. El apreciază capacitatea romantismului de a evidenția trăirile subiective ale individului și de a critica raționalismul excesiv al epocii sale. Cu toate acestea, Kierkegaard adoptă o abordare critică față de anumite aspecte ale romantismului. El consideră că romantismul poate cădea pradă unei evadări idealiste din realitatea concretă, subliniind excesul de imaginație și de subiectivism în detrimentul angajamentului în lumea reală și în responsabilitățile existențiale. Ascensiunea sinelui în sensul evadării din realitate, văzută și la romantici, presupune și prăbușirea în lumea concretă. Fantezia imaginată de individ oferă o alinare într-o lume haotică și nesigură, însă contactul cu realitatea este inevitabil, dar și devastator pentru romantic. Kierkegaard propune o soluție pentru romantici, anume că ar trebui să se producă o completare a mișcării de infinitizare prin întoarcere la concret, iar pentru a deveni sine este nevoie de o „prelucrare a propriei facticități” (Diaconu, 1996, p. 135). Omului îi este dată posibilitatea de a-și forma sinele, iar aventura romantică, până la absolutizarea iluzorie a libertății, îl împiedică pe nihilist să devină un sine. În schimb, *disperarea* din opoziție (în finit) are în vedere nihilistul ce nici nu știe că ar avea vreun sine. *Disperarea în finit* presupune o stagnare în comoditate, în conformism și anonim (Diaconu, 1996, p. 136).

Următoarea pereche de opoziții este *posibilitatea și necesitatea*, care, de asemenea, au în vedere limitele libertății omului. Libertatea nu este parte din sinteză pentru că ea nu reprezintă „un moment al sintezei, ci originea, agentul și scopul actualizării sintezei” (Diaconu, 1996.). Diferența dintre cele două perechi existențiale se află în sistemele lor de referință. Prima, adică *infinit-finit*, are în vedere structura *conștiinței*, a sinelui (Diaconu, 1996, p. 136), pe când a doua pereche vrea să justifice posibilitatea de a deveni un sine, în limitele propriei facticități. Facticitatea se referă la suma de fapte reale despre individ, iar *disperarea* în posibilitate se referă la poziția nihilistului în propria *posibilitate*, pierdut în *posibil*, rătăcit în opțiuni de a fi. Ceea ce se întâmplă cu individul este caracterizat de suspendarea devenirii spirituale: „nihilistul disperă de a putea fi orice, de a se putea transforma în orice, însă, în același timp, *disperă* și din cauză că dispune de această libertate infinită numai în spațiul imaginației.” (Diaconu, 1996, p. 137). Astfel, nihilistul nu devine un sine; nici măcar devenirea nu începe, căci

acesta rămâne nemișcat, pe loc (unde locul este necesitatea). Devenirea este „o plecare din loc, dar a deveni un sine este o mișcare pe loc” (Kierkegaard, 1999, p. 86). Mai clar, este vorba despre limita impusă de facticitatea individului, sineizarea cu originea în libertate se întâmplă doar când raportul la sinteză este echilibrat, ideea este să actualizăm posibilitățile noastre *dinspre* această sumă de fapte reale despre noi.

Kierkegaard ne atrage atenția să nu rămânem pierduți în posibil, în ceea ce am putea fi, ci să ne folosim de fantezia existențială pentru a actualiza ceea ce se află în posibilitatea, dar și în limita necesității noastre. Nihilistul eșuează în a înțelege dialectica procesului autodevenirii, disperă din lipsa unui contur, rămâne fără formă, pură posibilitate sau disperă din necesitate. Nihilistii pot dispera și pentru că nu sunt zei, ceea ce este clar dincolo de posibilitatea omului. Totuși, să dispere pentru că ceea ce este cu necesitate uman reprezintă un defect sau o insuficiență existențială este cu atât mai nihilist. Aceasta înseamnă să reducem orice necesitate a omului la nimic pe fondul unei convingeri despre cum facticitatea individuală nu are temei pentru posibilități. Credința în imutabilitatea a tot ceea ce este dat conduce la o percepție a realității în care lipsa posibilității este o caracteristică centrală. Aici, procesul de devenire se arată neinteligibil, fiind o formă de nihilism reprezentată de fatalism și pragmatism fără imaginație. (Diaconu, 1996, p. 138). Fatalismul a înlocuit credința în Dumnezeu cu frica de *μοῖρα* (destin) și *ανάγκη* (necesitate), unde pragmaticul cu lipsă de imaginație închide orice fel de porțiță către posibilitate, devenirea paralizează și schimbarea nu mai apare tocmai pentru că ea deschide către posibil.

A treia sinteză, *temporal-etern*, apare ca implicație, pentru că ea este corelată cu primele două sinteze. Temporalul este corelat cu necesitatea sau finitul, eternul cu infinitudinea, ori cu posibilitatea. Temporalul este asociat cu istoria, cu datul din ființa noastră, iar eternul este legat de viitor, de ceea ce este dat individului spre realizare (Diaconu, 1996, p. 139). Aceste forme de disperare ale individului sunt, de fapt, forme unde individul este conștient că are un sine, dar nu știe că sinele, ca sinteză, poate fi actualizat prin acțiunile sale libere. Disperarea, când devine conștientă se împarte în două forme: „de a nu voi cu disperare să fie ea însăși” și „de a voi cu disperare să fie ea însăși” (Kierkegaard, 1999, p. 103).

Prima formă, în care individul nu dorește cu ardoare să fie el însuși, este cunoscută sub numele de „disperarea slăbiciunii”. Aceasta este, de asemenea, o formă de nihilism. Refuzul de a fi autentic are la bază „un element temporal pierdut”, în care temporalitatea și sinele sunt capturate de procesul de devenire (Diaconu, 1996, p. 140). Există mai multe situații în care disperarea slăbiciunii poate să apară, dar în mod special se evidențiază în nihilismul pasiv. Disperarea slăbiciunii este caracterizată de episoade de crize de disperare de la care individul pleacă înapoi în lume sub înfățișări noi; ori își dorește un alt sine și atunci săvârșește schimbări exterioare. O altă formă se referă la părăsirea temporară a sinelui, fără dorință de un alt sine (p. 141). Faptul de a dispera în

acest sens, îl face pe nihilist să se arunce într-o lume a divertismentului, a imediatului. Acesta nici nu se îngrijorează în mod serios de propriile suferințe, ba mai mult, ar putea să o și ridiculizeze. Trecând astfel peste suferințe, nihilistul nu se angajează în actualizare subiectivă spre edificarea sinelui, ci evită cu orice preț faptul de a fi el însuși, devenind o copie a altor oameni, ce la rândul lor vor un alt sine.

Forma de *disperare* adineauri atinsă conține și o reflecție¹ menționată de Kierkegaard asupra modului prin care omul vrea cu disperare să fie el însuși, numită *sfidare*. (Kierkegaard, 1999, p. 106). Mai devreme am menționat tripla raportare, unde am vorbit despre raportarea finală la puterea ce instituie sinele – puterea respectivă la Kierkegaard, fiind Dumnezeu. Sfidarea are în vedere instituirea sinelui în altceva decât Dumnezeu – de unde și numele acestei forme de disperare. Omul care dorește să fie autentic se confruntă cu un paradox: dacă identitatea sa este stabilită de Dumnezeu, atunci nu poate fi redefinită prin voința proprie. În realitate, nu își dorește să fie cu adevărat el însuși, însă totuși se poate raporta la Dumnezeu, deoarece sfidarea este mereu îndreptată împotriva a ceea ce este diferit de sine (Diaconu, 1996, p. 144). În acest caz, avem de-a face cu un nihilist religios, o persoană care contestă alteritatea divină.

Kierkegaard explorează adâncimea *disperării* umane și complexitatea procesului de autodefinire în contextul unei societăți marcate de fenomenul nihilist. El subliniază că disperarea se poate manifesta în diverse forme, de la slăbiciune până la sfidare, și că aceste forme reflectă raportul individualului cu sinele și cu lumea. Prin analiza lui Kierkegaard, putem înțelege că disperarea este mai mult decât o simplă emoție sau o stare de spirit; este, de asemenea, o modalitate de a exprima raportul complex, și adesea tensionat, dintre individ și condiția umană. Disperarea reflectă lupta omului pentru a-și găsi locul și sensul în lume, în fața unei realități adesea fragmentate și paradoxale. Omul se confruntă cu *disperarea* atunci când simte că îi lipsește ceva esențial, că nu se regăsește pe deplin în propria sa existență sau că nu poate găsi un scop autentic în viață. Aceasta poate fi rezultatul unei slăbiciuni interioare, a unei confuzii existențiale sau a unei respingeri a responsabilității pentru propria autodefinire. În același timp, disperarea poate fi și o reacție la condițiile exterioare ale vieții, precum lipsa de semnificație într-o societate consumeristă și superficială sau presiunea conformismului social. Indiferent de cauzele sale, disperarea devine o oglindă a vulnerabilității umane și a căutării constante a sensului și autenticității într-o lume aparent lipsită de ele.

Prin urmare, pentru Kierkegaard, disperarea reprezintă nu doar o tragedie a condiției umane, ci și o sursă de potențial spiritual și de creștere personală. Este prin conștientizarea și acceptarea *disperării* că individul poate să-și descopere adevărata sa natură și să înceapă călătoria către autenticitate și împlinire existențială.

Bibliografie

Diaconu, Mădălina. (1996). *Pe Marginea Abisului: Søren Kierkegaard și Nihilismul Secolului Al XIX-Lea*. București: Editura Științifică.

Kierkegaard, S. (1999). *Boala de Moarte: Un Expozeu de Psihologie creștină în vederea edificării și a deșteptării*. (Diaconu Mădălina, Trad.). București: Humanitas.

Kierkegaard, S. (2017). *Epilog Neștiințific definitiv La Fărâmele filozofice: Amalgam de scrieri mimetico-patetico-dialectice, Pledoarie Existențială*. (A. Arsinevici, Trad.). Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

Note

1.

„Nu există disperare în afara oricărei sfidări; chiar și în expresia „a nu voi să fii” se ascunde o sfidare. Pe de altă parte, chiar și sfidarea supremă a disperării nu există fără oarecare slăbiciune” (Kierkegaard, 1999, p. 106-107). ↑

Imagine ilustrativă generată cu ajutorul IA.